
РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9.

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.102>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ

Бабайлова Л.М.,

*аспірантка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0009-0006-8697-3824*

Бабайлова Л.М. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу.

У статті аналізуються питання кримінальної відповідальності в Україні за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Відповідно до чинного Кримінального Кодексу України відповідальність за дане кримінальне правопорушення встановлено статтею 245 КК України.

Акцентується увага на тому, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до масового та системного знищення, пошкодження об'єктів рослинного світу і стало серйозною проблемою, яка завдає та продовжує завдавати значної шкоди довкіллю.

Завдана під час збройних конфліктів шкода навколишньому середовищу ще довго після їх закінчення буде впливати на стан екосистем і природних ресурсів. Автор зауважує, що жодна країна в світі ще не розслідувала воєнні злочини проти довкілля у таких масштабах як наша держава.

За результатами проведеного аналізу, автором статті робиться висновок про те, що недоліки законодавчого і правозастосовного характеру несуть ризики значного погіршення стану навколишнього середовища як на території, що підконтрольна Україні, так і на непідконтрольних територіях. При цьому проект Кримінального Кодексу в його чинній редакції жодним чином не вирішує проблему відсутності диференціації відповідальності за умисне та необережне знищення об'єктів рослинного світу, що свідчить про нагальну потребу в удосконаленні відповідних проєктованих положень нового Кримінального Кодексу України.

Крім того, наразі незадовільним залишається і взаємодія органів державної влади з громадськими природоохоронними та правозахисними організаціями в питаннях оцінки екологіч-

ної шкоди, моніторингу стану довкілля, тощо. Громадянське суспільство, громадяни, юридична спільнота ще не приділяють належної уваги екологічним кримінальним правопорушенням, переважно сприймаючи їх як другорядні. У той же час вважаємо, що своєчасний і правильний розгляд судами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 245 КК України, є важливим засобом захисту гарантованого Конституцією права громадян на безпечне довкілля.

Ключові слова: довкілля, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, вина, умисне та необережне знищення, пошкодження, навколишнє середовище, екологічна шкода.

Babailova L.M. Criminal liability for the destruction or damage of flora.

The article analyses the issues of criminal liability in Ukraine for destruction or damage to flora. According to the current Criminal Code of Ukraine, liability for this criminal offence is established by Article 245 of the Criminal Code of Ukraine.

The article emphasises that Russia's full-scale invasion of Ukraine has led to massive and systematic destruction of, and damage to, flora and fauna, and has become a serious problem that has caused and continues to cause significant environmental damage.

The environmental damage caused during armed conflicts will continue to affect the state of ecosystems and natural resources long after they end. The author notes that no country in the world has ever investigated war crimes against the environment on the scale of our state. Based on the results of the analysis, the author of the article concludes that legislative and law enforcement shortcomings pose the risk of significant deterioration of the environment both

in the territory controlled by Ukraine and in the uncontrolled territories.

At the same time, the draft Criminal Code in its current version does not in any way address the problem of the lack of differentiation of liability for intentional and negligent destruction of flora, which indicates an urgent need to improve the relevant draft provisions of the new Criminal Code of Ukraine. In addition, the interaction of state authorities with environmental and human rights organisations in assessing environmental damage, monitoring the state of the environment, etc. is still unsatisfactory.

Civil society, citizens, and the legal community do not yet pay due attention to environmental criminal offences, mostly perceiving them as secondary. At the same time, we believe that timely and correct consideration by the courts of criminal offences under Article 245 of the Criminal Code of Ukraine is an important means of protecting the right of citizens to a safe environment guaranteed by the Constitution.

Key words: environment, criminal offences, criminal liability, guilt, intentional and negligent destruction, damage, environment, environmental damage.

Постановка проблеми. Стаття 50 Конституції України гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [1].

Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" передбачено, що кожний громадянин України має право на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище (ст. 9 Закону [8]). Стаття 12 цього ж Закону визначає обов'язок кожного берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства, відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища та не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів [8].

Згідно вимог статті 16 Закону України "Про охорону атмосферного повітря" шкідливі впливи на атмосферне повітря, для яких не встановлено відповідних нормативів екологічної безпеки, забороняються [8]. У виняткових випадках такі впливи допускаються тимчасово лише з дозволу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Міністерства охорони здоров'я України за умови, що за цей період буде встановлено відповідний норматив та вжито необхідних заходів щодо охорони атмосферного повітря.

На виконання вимог Закону України «Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 роки», наказом Держжитлокомунгоспу України від 17.05.2005 № 76 в Україні

затверджено Правила утримання жилих будинків та прибудинкових територій. Відповідно до підпункту 3.6.14. пункту 3.6.2. вказаних Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій, спалювання всіх видів відходів на території домоволодінь і в сміттєзбірниках забороняється [14]. На озеленених територіях забороняється спалювати листя, розпалювати вогнища і порушувати правила протипожежної безпеки; (підпункт 3.8.9. п. 3.8. Правил утримання зелених насаджень у містах та інших населених пунктах України).

Водночас, не дивлячись на існуючі законодавчі заборони, забруднення атмосферного повітря, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, порушення вимог пожежної безпеки в лісах та самовільне випалювання сухої рослинності або її залишків продовжується.

У ході агресії РФ проти України створюються умови для знищення та пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення, що негативно впливає на навколишнє природне середовище. Шкода, що заподіюється окремим елементам довкілля, призводить до порушення структури й функціонування природних систем [12].

Метою статті є висвітлити проблеми кримінальної відповідальності в Україні за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу.

Стан опрацювання проблематики. В умовах сьогодення, з огляду на наявну екологічну ситуацію, особливо актуальними є наукові дослідження, націлені на пошук рішень, спроможних зменшити ризик подальшого розвитку екологічної кризи. Як зауважує О. М. Костенко, лише наука може надати найкращі інструменти для вирішення будь-яких практичних питань. Практик, який не користується прогресивною правовою доктриною, нагадує «вершника без голови» [2]. Зазначене у статті питання розглядали такі науковці як С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, Т.В. Корнякова, В.К. Матвійчук, Р.О. Мовчан, П.В. Мельник, В.О. Навроцький, Ю.А. Турлова, тощо.

Актуальність обраної проблематики посилюється й у зв'язку з активно триваючою роботою над проектом нового Кримінального Кодексу України, а також з огляду на наявну складну екологічну ситуацію в Україні у зв'язку із тривалим воєнним станом.

Виклад основного матеріалу. Все більше країн світу стикаються з проблемою екологічних кримінальних правопорушень. Не є виключенням і наша держава. Щороку у природних екосистемах виникає велика кількість пожеж через підпал опалого листя та стерні. Для запобігання негативним наслідкам неправомірної поведінки

людини щодо довкілля наша держава змушена використовувати один із найбільш жорстких засобів впливу – кримінальну відповідальність. Крім кримінальної відповідальності, порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну відповідальність [9].

Як зазначає Ю. Баулін, кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового регулювання держави щодо особи, яка вчинила злочин та однією з головних категорій кримінального права поряд із злочином та покаранням [19].

Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено штрафні санкції за неправомірні дії за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Разом з тим, станом на 2020 рік розмір більшості санкцій норм у сфері охорони природи не відповідав вимогам сучасності та як наслідок, не міг виконувати карну функцію через занадто малий розмір.

У зв'язку з чим назріла потреба їх перегляду і, у 2020 році Верховною Радою України було внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального Кодексу України [13].

Законом України від 13 квітня 2020 року № 556-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» було збільшено розміри штрафних санкцій за забруднення атмосферного повітря, і навіть ушкодження чи знищення об'єктів рослинного світу.

Цим Законом були внесені зміни і до ст. 245 Кримінального кодексу України, відповідно до яких сьогодні правопорушникам доведеться заплатити штраф від п'яти тисяч чотирьохсот до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян замість раніше передбачених від трьохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян [7]. Разом з тим, вважаємо, що саме по собі збільшення розмірів штрафу за вказані правопорушення навряд чи призведе до зменшення кількості вказаних правопорушень.

Стаття 245 Кримінального Кодексу України наразі має назву «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» в редакції Закону № 1708-VI від 05.11.2009; із змінами, внесеними згідно із Законом № 556-IX від 13.04.2020 [11].

Відповідно до частини першої статті 245 КК України, знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом – караються штрафом від п'яти тисяч чотирьохсот до дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

Частиною другою цієї статті передбачено, що ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років [8].

Таким чином, кваліфікуючими ознаками за частиною другою цієї статті є загибель людей, масова загибель тварин, інші тяжкі наслідки.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до масового та системного знищення, пошкодження об'єктів рослинного світу і стало серйозною проблемою, яка завдає та продовжує завдавати значної шкоди довкіллю. Завдана під час збройних конфліктів шкода навколишньому середовищу ще довго після їх закінчення буде впливати на стан екосистем і природних ресурсів.

За даними, які оприлюднило Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України у 2023 році, збитки довкіллю внаслідок розв'язаної Росією війни вже перевищили 2,4 трильйона гривень [3]. При цьому наразі незадовільним залишається взаємодія органів державної влади з громадськими природоохоронними та правозахисними організаціями в питаннях оцінки екологічної шкоди, моніторингу стану довкілля, тощо. Громадянське суспільство, громадяни, юридична спільнота ще не приділяють належної уваги екологічним кримінальним правопорушенням, переважно сприймаючи їх як другорядні.

Крім того, необхідно зауважити, що жодна країна в світі ще не розслідувала воєнні злочини проти довкілля у таких масштабах як наша держава [3]. Відповідно до Принципу 25 Декларації Ріо (1992 р.) проблеми миру, розвитку та охорони довкілля розглядаються як такі, що перебувають у взаємній залежності. У вирішенні цих проблем важливе місце призначається міжнародним організаціям. Однак сьогодні не спостерігається активних дій з боку Європейської природоохоронної спільноти, та організацій ООН – ЮНЕСКО, ЮНЕП та інших міжнародних структур. Залишаються невирішеними і питання щодо забезпечення охорони навколишнього природного середовища на тимчасово окупованих територіях України.

Потрібно звернути увагу і на те, що суспільна небезпечність кримінальних правопору-

шень проти довкілля, за загальним правилом, не підтверджується офіційними статистичними даними. Їх латентність є достатньо високою у порівнянні з іншими видами злочинів. Про це свідчить екологічна ситуація у нашій державі, яка на жаль, постійно погіршується, а кількість зареєстрованих екологічних злочинів зостається досить незначною. Реальна латентність злочинів проти довкілля, за даними спеціалістів, складає близько 98 % від всіх злочинів. Це один з показників суспільної небезпечності злочинів проти довкілля [17].

Так, за результатами проведеного Верховним Судом аналізу стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2022 році встановлено, що у структурі кримінальних проваджень (справ), які були розглянуті місцевими загальними судами з ухваленням вироку, справи про злочини проти довкілля (статті 236–254 КК) становили 1,5 % у 2022 році [1,2 % – у 2021 році] від усіх розглянутих місцевими загальними судами справ із ухваленням вироку або 932 – у 2022 році проти 961 таких справ у 2021 році [18].

При цьому кількість осіб, засуджених за вчинення злочинів проти довкілля (статті 236–254 КК) становила 1,1 тис. (878) осіб, їх частка у структурі всіх засуджених становила 2,3 % (1,4 %) [18].

Війна в Україні оголила проблеми, які, свідчать про те, що до їх вирішення необхідно долучити міжнародні інституції та напрацьований ними досвід міжнародно-правового регулювання захисту навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки [4]. Існують різні способи притягнення до міжнародно-правової відповідальності держави-порушниці за завдану під час війни шкоду навколишньому природному середовищу. Крім того, за нормами міжнародного права вирішується питання і щодо притягнення до кримінальної відповідальності винних фізичних осіб.

Яким чином це питання вирішується це питання у проекті нового Кримінального кодексу України?

У розділі 5.3 проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 13.10.2023 року), який має назву «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля», кримінальна відповідальність за передбачені цієї структурною ланкою Особливої частини діяння була диференційована не лише залежно від наслідків останніх, а й ставлення винної особи - умисного чи необережного до настання деяких із цих наслідків [15].

Погоджуємося із думкою Мовчан Р.О., що розробники проекту Кримінального Кодексу України хоча й зробили вагомі кроки щодо

втілення пропонованої ідеї, та все ж не довели її до кінця, реалізувавши лише частково [16]. Йдеться про те, що, торкнувшись усіх передбачених у розділі 5.3 складів кримінальних правопорушень проти безпеки довкілля (порушення правил убезпечення довкілля; забруднення довкілля; поводження з відходами або вторинною сировиною; невжиття заходів щодо очищення довкілля; поводження з інформацією про стан довкілля), рекомендована диференціація відповідальності залежно від форми вини при цьому не була поширена на жоден зі складів зосередженої у розділі 6.5 групи кримінальних правопорушень проти порядку використання природних ресурсів, до числа яких і було включене таке діяння, як знищення або пошкодження дерев або чагарників у лісах (п. 1 ст. 6.5.6 та п. 1 ст. 6.5.10 проекту КК).

На думку Мовчана Р.Р., яку ми поділяємо, це означає, що, попри наявність неабияких позитивних очікувань, проект Кримінального Кодексу в його чинній редакції жодним чином не вирішує проблему відсутності диференціації відповідальності за умисне та необережне знищення об'єктів рослинного світу, а у проекті – лише дерев та чагарників, що свідчить про нагальну потребу в удосконаленні відповідних проєктованих положень [16].

Висновки. Недоліки законодавчого і правозастосовного характеру несуть ризики значного погіршення стану навколишнього середовища як на території, що підконтрольна Україні, так і на непідконтрольних територіях. При цьому проект Кримінального Кодексу в його чинній редакції жодним чином не вирішує проблему відсутності диференціації відповідальності за умисне та необережне знищення об'єктів рослинного світу, що свідчить про нагальну потребу в удосконаленні відповідних проєктованих положень нового Кримінального Кодексу України.

Крім того, наразі незадовільним залишається і взаємодія органів державної влади з громадськими природоохоронними та правозахисними організаціями в питаннях оцінки екологічної шкоди, моніторингу стану довкілля, тощо.

Громадянське суспільство, громадяни, юридична спільнота ще не приділяють належної уваги екологічним кримінальним правопорушенням, переважно сприймаючи їх як другорядні. У той же час вважаємо, що своєчасний і правильний розгляд судами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 245 КК України, є важливим засобом захисту гарантованого Конституцією права громадян на безпечне довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.07.2024).
2. Костенко О.М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 190–208.
 3. Цьогоріч спеціалізована екологічна прокуратури направила до суду 700 справ. *Укрінформ*. Веб-сайт. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3855824-cogoric-specializovana-ekologichna-prokuratura-napravila-do-sudu-700-sprav.html>.
 4. 4. Питання охорони довкілля в практиці ЄСПЛ та їх вплив на судову практику в Україні. *Верховний Суд*. Веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/959173>.
 5. На межі виживання : знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України : Українська Гельсінська спілка за прав людини. – Київ, 2017. – 88 с.
 6. Балюк Г.І., Шомпол О.А. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів. *Адміністративне право і процес*. – 2015. № 2 (12). С. 142–158. URL: <https://goo.gl/MwIomb>.
 7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: Закон України від 13 квітня 2020 року № 556-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-20/card2#Card>.
 8. Кримінальний Кодекс України : К. : Парламентське видавництво, 1997. 167 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2087>.
 9. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1991, № 41, ст. 546.
 10. Екологічна криза – миф чи реальність? URL: <http://ecoinform.ru/ask/ekologicheskij-krizis-mif-ili-realnost>.
 11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Закон України № 556-IX від 13.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-20#Text>.
 12. Драган О.В., Бабайлова Л.В. Щодо кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу в сучасних умовах. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах : Матеріали VII Міжнародного правничого форуму*, 28 травня 2024 р., м. Чернівці/Уклад. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці : Технодрук, 2024. С. 49–52. ISBN 978-617-8034-50-4.
 13. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля (щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу)» № 556-IX від 13.04.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=2339&conv=9>.
 14. Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій, затверджено Наказом Держжитлокомунгоспу України від 17.05.2005 № 76, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 серпня 2005 р. за № 927/11207 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0927-05#Text>.
 15. Контрольний текст проекту (станом на 13.10.2023 року – з урахуванням зауважень національних та іноземних експертів, Чернівці, 29 вересня – 3 жовтня 2023 року).
 16. Мовчан Р.О. Диференціація кримінальної відповідальності за умисне та необережне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу : іноземний досвід, національні перспективи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2013. № 9. С. 352–357.
 17. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання / А.М. Шульга. Х. : НікаНова, 2012. 192 с.
 18. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2022 році. *Верховний Суд*. Веб-сайт . URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/959173>.
 19. Баулін Ю. Кримінальна відповідальність та покарання в рішеннях Конституційного Суду України. Київ. 2013. С. 637–646.